

Rapport 2:

Bærekraft i utdanning innen UHR-ØA

- Oppfølgingsrapport

Til UHR-ØA sitt enhetsmøte 10-11 mai 2021,

Vedlagt Rapport 4 om etikk, samfunnsansvar og bærekraft og Rapport 2 fra Bærekraftsutvalget. Vi har laget dette som en oppfølgingsrapport til rapporten som ble presentert høst 2020.

På grunn av unntakstilstand som følger av covid-19 har utvalget måttet redusere noe på sine ambisjoner. I denne rapporten presenterer vi det vi mener er viktige tiltak for å forsterke sektorens kapasitet for dialog, undervisning og forskning om store bærekraftsutfordringer globalt, regionalt, nasjonalt og lokalt.

Arbeidsgruppens medlemmer:

- Nasjonalt fagorgan for etikk, samfunnsansvar og bærekraft: førsteamanuensis **John Arngrim Hunnes**, UiA
- Nasjonalt fagorgan for regnskap og revisjon: høskolelektor **Asbjørn Olav Pedersen**, HiOF
- Nasjonalt fagorgan for administrasjonsfag: professorstipendiat **Lise Lillebrygfjeld Halse**, HiMolde
- Nasjonalt fagorgan for bedriftsøkonomisk analyse: førsteamanuensis **Odd Birger Hansen**, UiT
- Nasjonalt fagorgan for samfunnsøkonomi: førsteamanuensis **Ragnar Øygard**, NMBU
- Studentrepresentant fra NSO **Caroline Erviksæter**
- **Harald Brandsås** er kontaktperson fra Revisorforeningen
- Som leder for arbeidsgruppen oppnevnte UHR-ØA **Tom Skaug** – som også er leder for UHR-ØAs nasjonale fagorgan for etikk, samfunnsansvar og bærekraft.

Rapporten fremsendes som en kommentar og korrekturutgave og vil bli ferdigstilt etter innspill fra enhetsmøtet.

Mvh
Tom Skaug
Utvalgsleder

1. Innledning

Samtalen om etikk, samfunnsansvar og bærekraft (ESAB) i Nasjonalt råd for økonomisk-administrativ utdanning (NRØA) og Universitets- og Høgskolerådet - Økonomi og administrasjon (UHR-ØA) har pågått i snart 10 år. Dialogen har bidratt til viktig kunnskapsutvikling og endringer i fagprofil for økonomi og administrasjonsfagene i Norge.

Første rapport fra midlertidig komité for etikk ble forberedt i 2012 og fremlagt i 2013 (NRØA, 2013). Den ble behandlet endelig i Nasjonalt råd for økonomisk-administrativ utdanning 8. januar 2014.

Rapport 2 fra komite for etikk ble lagt frem i 2018 (NRØA, 2018). Den påpekte at den eksisterende planen for Bachelor i økonomi og administrasjon (BØA) var utilstrekkelig i møte med fire gap: a. Mellom planens krav og faktisk undervisningstilbud. b. Mellom planens krav og samfunnsforventningene. c. Mellom planens krav og arbeids- og næringslivets behov, og d. Mellom planens krav og studentenes forventninger og ønsker.

UHR-ØA valgte å slutte seg til sentrale anbefalinger i rapporten og gav nye anbefalte Minimumskrav for BØA (UHR, 2018).

Rapport 1 fra Bærekraftsutvalget ble presentert for UHR-ØA på enhetsmøte høst 2020. Rapporten vektla empiri fra sektoren: Utvikling av volum og tematikk for bærekraftsundervisning ved ØA-institusjonene. Rapporten viste at undervisningskapasitet med ESAB-fag var økt betydelig ved de fleste av våre institusjoner. Den viste også hvilke av FNs bærekraftsmål som var vektlagt i undervisninger ved våre 15 institusjoner. Rapport 3 var dermed en rapport med institusjonenes faglige innovasjon og *indre* erfaringer.

Denne rapport 2 fra Bærekraftsutvalget har som mål å skissere noen fagspesifikke tilnærminger til bærekraft (*indre*), men også skissere noen trekk ved våre *ytre* omgivelser som kan tenkes å påvirke vårt samfunnsoppdrag knyttet til etikk, samfunnsansvar og bærekraft i tiden framover.

Det viktigste spørsmålet for vår sektor bør – som alltid - være om vi underviser, forsker og formidler kunnskap som representerer god kunnskap fra forskningsfronten og som er relevant for våre studenter og forventinger fra våre omgivelser. Vårt samfunnsoppdrag er å forberede våre studenter til yrkesutøvelse med variert kunnskap – som gjør dem til kompetente aktører når de skal arbeide for å nå globale-, nasjonale-, lokale- og virksomhetslokale bærekraftsmål.

Komiteenes oppdrag for vedlagte arbeid er formulert slik:

«Det var enighet om at man skulle sette av god tid til temaene bærekraft (...). Arbeidsutvalget mente videre at man burde legge opp til en mer fremadskuende diskusjon om bærekraft med bakgrunn i arbeidsgruppens nye rapport som blir presentert på enhetsmøtet.»

«Arbeidsutvalget diskuterte videre hva utkommet skal være av arbeidsgruppens arbeid (både denne rapporten og den neste) og mente at den blant annet var godt egnet til både å inspirere og utfordre de økonomisk-administrative utdanninger. Skaug skisserte hvordan rapporten og funnene kunne presenteres på enhetsmøtet og orienterte om mulige vinklinger på det videre

arbeidet. Arbeidsutvalget takket for en bra orientering og støttet forslaget til presentasjon for enhetsmøtet. Møtet kommenterte også Skauges forslag til mulige måter å arbeide videre på som gode, og støttet særlig forslaget om å invitere alle de nasjonale fagorganene til å drøfte og presentere ideer for faglig innovasjon og beste praksis for bachelorfagets 5 faglige stolper.»

Relevante tema for vårt arbeid ble også drøftet på den nasjonale Bærekraftskonferansen ved UiB i februar 2021. Det digitale Day Zero arrangementet om Rapport 3 mobiliserte 39 deltakere. Day Zero samlingen om klima, naturmangfold og ulikhet samlet 178 deltakere som var oppmøterekord for en enkelt sesjon dag 1 ifølge arrangørene.

Samfunnets bærekraftsutfordringer og sektorens kunnskapsutfordringer om bærekraft kan komme til å utfordre en lang rekke faglige tema. Bærekraftsrapport 1 som ble levert høsten 2020 viste at UHR-ØA institusjonene i sin utdanning la særlig vekt på MÅL 8: Anstendig arbeid og økonomisk vekst, MÅL 9: Innovasjon og infrastruktur, MÅL 10: Mindre ulikhet og MÅL 12 Ansvarlig forbruk og produksjon. Flere læresteder hadde også undervisning som var relevant for MÅL 1: Utrydde fattigdom, MÅL 11: Bærekraftige byer og samfunn, MÅL 13: Stoppe klimaendringene og MÅL 16: Fred og rettferdighet. Sektoren kan kanskje bli utfordret til å dosere interessen og kapasiteten for aktuelle tema med ny vektning i årene som kommer. Slike tema kan være *etterlevelse* av gjeldende lover og forskrifter (compliance). For eksempel ble Norges største bank DNB nylig ilagt en bot på 400 mill. kr. for ikke å ha vært aktsom nok med aktører som har organisert hvitvasking av kriminelle penger (Brunborg, 2021). *Korrupsjon* i våpenhandel har fått ny oppmerksomhet (Dagens Næringsliv, 2021). *Ulikhet* mellom rike og fattige er tematisert på nytt gjennom pandemien. *Kapitalismekritikk* har fått nye faglige talspersoner bl.a. økonomen Mariana Mazzucato. Sentrale institusjoner for *beskyttelse av immaterielle rettigheter* er under press. Mange fattige land krever tilgang til patenterte oppskrifter for koronavaskiner. WHO og Norge er under press for å frigi oppskrifter (Johnsen & Holmes, 2021). *Skatteparadis og skatteflukt* er under press (Knudsen, 2019). For eksempel har USA nylig varslet en ny linje og kan komme til å støtte global minsteskatte (Veland & Jacobsen, 2021). *Kritikken mot makt, maktmisbruk og monopolmakt* mot Techgigantene øker i styrke (Hutton, 2020). *Naturmangfold* har fått ny verdi og nye allierte. Regjeringen gjorde betydelige endringer i vindkraftpolitikken – endringene ble lansert som en historisk innstramming (Meld. St. 28 (2019-2020)). Flere bransje-/profesjonsorganisasjoner innen vår sektor har også opprettet egne bærekraftsportaler (Revisorforeningen, u.å.; Regnskap Norge, u.å.). *Tunge politiske institusjoner* i USA og EU legger nå økt press på markedsaktører for et grønt skifte både gjennom myk styring – normproduksjon, alliansebygging og investeringer og hard styring med lov og regulering.

Flere av utvalgets medlemmer har bidratt med tekst til denne rapporten: Harald Brandsås fra revisorforeningen, og Ragnar Øygard fra NMBU har bidratt til kontekstanalysen i kap 3. med Tom Skauge. Lise Lillebrygfjeld Halse fra HiMolde har skrevet om 3d korona. Asbjørn Olav Pedersen fra HiOF har hatt ansvar for regnskaps-fagavsnitt 4a John Arngrim Hunnes, Steen Kokebakker og fagmiljøet ved UiA har skrevet om 4b. Samfunnsøkonomi. 4c er skrevet av Tom Skauge og 4d av Eirik André Strømland fra HVL.

2. Utvalgets oppsummering og anbefaling

1. Målt med institusjonenes rapporter om dedikerte ESAB-fag viste rapport 3 at det har skjedd en betydelig faglig innovasjon ved de fleste av UHR-ØAs 15 institusjoner.
2. Utvalget ser ikke behov for å tallfeste dedikerte ESAB studiepoeng for master som foreslått i rapport 3. Vi antar at forventninger fra omgivelsene vil bidra til justeringer, men UH-ØA bør vurdere å anmode om at alle som leverer *Siv.øk. finner plass til* kunnskap om etikk, samfunnsansvar og bærekraft *enten* som egne fag eller innlemmet i eksisterende fag.
3. Utfordringer med å innpasse ESAB-tema i alle relevante fag bør bli sendt over til UHR sine nasjonale fagkomiteer for videre arbeid.
4. UHR-ØA bør fortsatt stimulere til faglige diskusjoner om sentrale teorier, forskning og faglig-politiske posisjoner knyttet til etikk, samfunnsansvar og bærekraft. Flere faglige tema er viktige for våre fags evne til å bidra til at de store endringene vi vil utfordret til:
 - a. Forholdet mellom frivillig samfunnsansvar (CSR) knyttet til legitimitet, og lover og regulering knyttet til legalitet.
 - b. Avgift og skatt som virkemiddel er sentralt som før.
 - c. Mobilisering på lovsiden utfordrer en klassisk tematikk innen våre fag; Relasjonen marked-stat. Denne samtalen er tett koblet til tema om like betingelser for konkurranse.
 - d. Innretning av det vi oppfatter som sentrale bærekraftsfag/-tema er i endring. Er det faglig grunnlag for en smal eller bred tilnærming slik Rapport 1 drøftet?

3. Bærekraft som faglig og politisk tyngdekraft – ser vi en ny dagsorden?

Når alle Norges ministre bærer FNs bærekraftsmål på jakkeslaget kan det være symbolpolitikk, men det kan også tolkes som et varsel om at bærekraft er og skal komme på politisk dagsorden i Norge. Ser vi en ny global, regional, nasjonal og lokal dagsorden? Våre kandidater vil stå overfor store skifter, både som fortsettelse av trender vi har sett hittil og nye trender. Bare for å nevne noen: ytterligere globalisering av handel, finans og kultur, og endret maktbalanse. Kina og India vil sannsynligvis få en større rolle i verdensøkonomien. Det meste av befolkningsveksten ser ut til å komme i Afrika, og Afrika vil dermed få en viktigere rolle i verdensøkonomien. Dersom Paris-målene skal nås kreves det en utfasing av fossile energikilder og omlegging til fornybare kilder. For Norge betyr det omlegging fra olje og gass til andre næringer – som neppe er like lønnsomme. Summen av landenes kutt-løfter fra Paris tilsier imidlertid at målene ikke vil bli nådd – de tilsier at verden er på vei mot 3⁰C oppvarming til 2100. Hvilke konsekvenser det vil ha for klima, miljø, økonomi og levekår er uvisst.

Samtidig vil lave fødselstall i store deler av verden gi store demografiske endringer i retning av en eldre befolkning og redusere arbeidsstokken samtidig som etterspørsel i pleie og omsorgsoppgaver øker. Vi er sannsynligvis bare i startgropa for innføring av digitale hjelpemidler. Covid-19-pandemien har økt bruken av fjernarbeid, hjemmekontor og digitale møter.

Bedriftene vil sannsynligvis stå overfor en kompleks virkelighet framover, med større internasjonal konkurranse, men også tilgang til større globale markeder. Kunder, leverandører, finansierer, ansatte og myndigheter vil stille nye krav til bedriftene – også om hvordan de fremmer eller hemmer bærekraftig utvikling.

a. Bidens USA

USAs nye president Joe Biden varslet et skifte i klimapolitikken før han ble valgt:

“The president’s plan, worth up to \$4 trillion, represents a fundamental shift in the way Democrats talk about climate change: It’s no longer a side issue” (Friedman & Tankersley, 2021)

Forrige presidents politikk for å avvise klimakrisen er kanskje lagt vekk (Milman, 2021). Demokratene ønsker å kombinere et grønt skifte med en storstilt plan for nye arbeidsplasser (Joe Biden, u.å.) og bedre folkehelse etter pandemien (The White House, 2021). Investeringene skal bl.a. gå til å stimulere markedet for elektriske biler som et alternativ til bensin- og dieslbiler, og til å oppgradere overføringsnettet for elektrisitet og sikre landets vannforsyning. USA skal halvere sine klimautslipp innen 2030 og bli karbon-nøytral innen 2050, ifølge presidenten (Newburger, 2021). Presidentens klimatoppmøte med 40 land i uke 16 viste også at brede politiske kompromiss innen klimapolitikken er mulig, også med Kina (Harrabin, 2021).

b. EUs klima-initiativ

EU har både før og etter Parisavtalen 2015 vært en pådriver for klimatiltak. I september 2020 foreslo kommisjonen strengere klimamål for EU (European Commission, 2020):

“The EU is fighting climate change through ambitious policies at home and close cooperation with international partners.

It is already on track to meet its greenhouse gas emissions reduction target for 2020 and has put forward a plan to further cut emissions by at least 55% by 2030.

By 2050, Europe aims to become the world’s first climate-neutral continent.

Alongside reducing greenhouse gas emissions, the EU is also taking action to adapt to the impacts of climate change. By 2050, Europe aims to be a climate-resilient society.”
(European Commission, u.å.)

Sentralt i EU sin politikk står «European Green Deal». Det er en ambisiøs tiltakspakke som spenner fra mål om å redusere klimagassutslipp, til å investere i ny forskning og innovasjon, og til å bevare Europas naturlige miljø. De første klimatiltakene under Green Deal inkluderer:

- Europeisk klimalov for å forankre målet om klimanøytralitet i 2050 i EU-lovgivningen
- Europeisk klimapakt for å engasjere innbyggere og alle deler av samfunnet i klimatiltak
- Klimamålplan for 2030 for ytterligere å redusere netto klimagassutslipp med minst 55% innen 2030
- Ny EU-strategi for klimatilpasning for å gjøre Europa til et klimastabilt samfunn innen 2050, fullt tilpasset de uunngåelige virkningene av klimaendringene (European Commission, 2020).

Som en del av Sustainable Finance arbeider EU med et klassifiseringssystem for hvilke aktiviteter som er bærekraftige i næringslivet. Dette klassifiseringssystemet - taksonomien - legger grunnlaget for EUs arbeid med bærekraftig finans og omstillingen av europeisk næringsliv. Alle bedrifter, også norske, må tilpasse seg taksonomien for å sikre tilgang til kapital og for å være en del av omstillingen til lavutslippssamfunnet. Taksonomien skal sikre at grønn finansiering kanaliseres til det som faktisk er grønt. Taksonomien vil være en viktig del i økonomiutdanningen.

Gjennomføring av taksonomien vil kunne gi økte kostnader for selskapene, men selskapene vil ha en egeninteresse i å tilpasse seg og rapportere om de kvalifiserer under taksonomien. Dette vil være nødvendig for å tiltrekke seg investorer. Etterspørselen fra investorer vil gi rimeligere og bedre tilgang på kapital for de som kommer inn under taksonomien.

En utfordring i arbeidet med bærekraft, spesielt for finansnæringen, har vært å skille mellom hva som faktisk er bærekraftig og hva som ikke er det. EU har arbeidet i en årrekke med å få på plass et klassifiseringssystem som svarer på denne utfordringen (European Commission, 2020).

For å bli definert som bærekraftig må en aktivitet bidra vesentlig til minst ett av seks miljømål:

- Stoppe klimaendringer
- Klimatilpasning
- Stoppe forurensning
- Sirkulær økonomi
- Bærekraftig bruk av vann og marine ressurser
- Sunne økosystemer

I tillegg må aktiviteten unngå vesentlig skade på et av de andre målene, oppfylle visse sosiale minstekriterier og oppfylle tekniske screening-kriterier innenfor relevant sektor.

EUs nye regler vil ikke definere olje- og gassutvinning i Nordsjøen, CCS, havvind og strøm fra land til oljeplattformer som bærekraftig. Vannkraft og taksonomien har skapt en del debatt i Norge. Vannkraft er viktig som fornybar energikilde, men fører med seg store naturinngrep. EU vil derfor trolig stille krav til hvordan kraftverkene utbygges. Norsk næringsliv vil, som europeiske foretak, påvirkes vesentlig av taksonomien.

Taksonomien er viktig både fordi den forsøker å definere hva som faktisk er bærekraftig og fordi den gjør bærekraft til en del av lovverket som regulerer næringslivet. Brune selskaper kan oppleve å falle i verdi, eller få dårligere rentebetingelser. Mulighetene for å få EU-støtte, statsstøtte og forskningsmidler, kan også påvirkes.

Definisjoner av bærekraftig aktivitet er så strengt at bare 2-5 % av selskapene på Frankfurt-børsen ville blitt definert som grønne etter forslagene ved inngangen til 2021. Utformingen av taksonomien skaper, ikke overraskende, stor diskusjon i EU. Reglene kommer, men endelig utforming tar nok litt tid.

Foretak som omfattes av taksonomien

Alle foretak som omfattes av både regnskapsdirektivet (2013/34/EU) og direktivet for ikke-finansiell rapportering (2014/95/EU), vil måtte oppfylle rapporteringskravene i taksonomiforordningen (2020/852). I Norge vil kravene gjelde direkte for store foretak etter definisjonen i regnskapsloven § 1-5. Disse må rapportere hvor mye av foretakets aktivitet som er i tråd med taksonomien.

I tillegg vil finansforetak, som banker, måtte rapportere på hvor mye av deres portefølje som er i samsvar med taksonomien. Det betyr at også foretak som ikke er store og som ikke direkte omfattes av kravene i forordningen, må bistå med opplysninger til sin bank.

EU lanserer forslag om nytt rapporteringsdirektiv om bærekraft

Europakommisjonen har lansert et forslag om et nytt rapporteringsdirektiv for bærekraft kalt Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). Forslaget utvider hvem som skal rapportere, hva som skal rapporteres og foreslår krav til attestasjon av rapporteringen.

Kommisjonen har lansert en rekke tiltak som bygger videre på EUs Green Deal strategi. Forslaget erstatter direktivet for ikke-finansiell rapportering i EU (Non-Financial Reporting Directive (NFRD)) som nylig ble vedtatt tatt inn i regnskapsloven § 3-3 C.

Kommisjonen foreslår at den ikke-finansielle informasjonen i CSRD skal attesteres av revisor eller annen uavhengig tredjepart. Til å begynne med foreslår EU at den ikke-finansielle informasjonen skal attesteres med moderat sikkerhet. På sikt vil verifikasjonen av bærekraftsrapporteringen ha høyere sikkerhet. Det er behov for å utarbeide nye standarder. Rapporteringen vil være elektronisk og benytte det elektroniske rapporteringsformatet ESEF som er vedtatt for finansiell informasjon (Revisorforeningen, 2021). Det er foreløpig usikkert når ESEF innføres i Norge.

Opplysningene skal gis i årsberetningen. Adgangen til separate rapporter foreslås opphevet. Direktivet vil omfatte alle større foretak i EU, men er på sikt også tiltenkt å inkludere små og mellomstore foretak notert på børs. Disse foretakene er dog først tiltenkt omfattet av direktivet tre år etter implementering. Små og mellomstore foretak lansert på vekstmarkeder (herunder Euronext Growth Oslo) vil ikke være omfattet av direktivet.

Kommisjonen vil på sikt også lansere tilpassede standarder for små og mellomstore foretak som ikke er omfattet av direktivet, men som ønsker å rapportere på frivillig basis. CSRD kommer med en rekke forslag til innhold som selskapene skal rapportere:

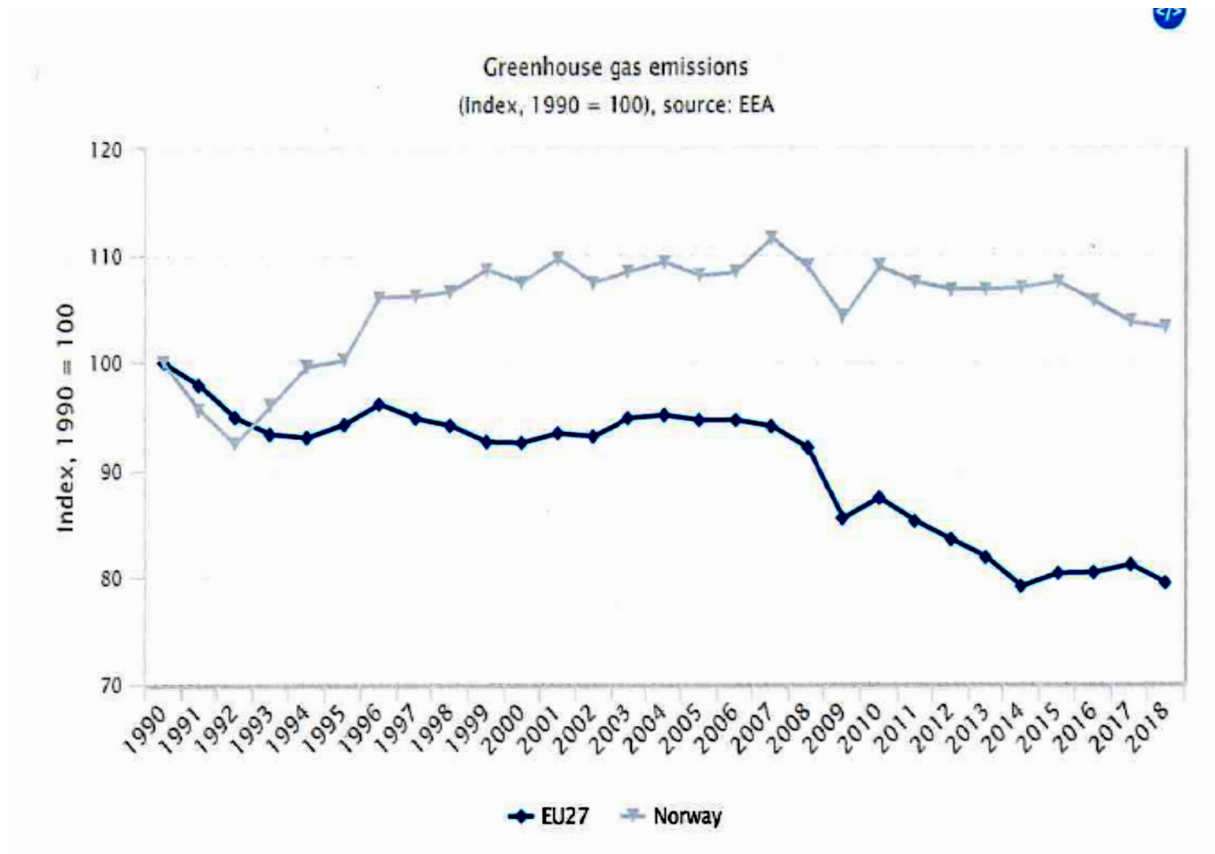
- Beskrivelse av selskapets forretningsmodell og strategi
- Beskrivelse av bærekraftsmål og utvikling
- Beskrivelse av administrative, ledelses- og overvåkingsorganer tilknyttet bærekrafttemaer
- Beskrivelse av selskapets retningslinjer for bærekraft
- Beskrivelse av risikovurderinger og indirekte påvirkning selskapet har samt handlingsplan for å forhindre og motvirke disse

Selskapene skal også rapportere om immaterielle eiendeler så som intellektuell, menneskelig og sosial kapital. Informasjonen skal være både retrospektiv og prospektiv, samt bestå av både kvalitative og kvantitative data.

EFRAG (European Financial Reporting Advisory Group) skal utarbeide europeiske standarder for rapportering av bærekraft og forventes å ha første utkast klart til behandling medio 2022. Første regnskapsår for de nye standardene er tiltenkt å være 2023 (European Commission, 2021).

c. Norges bærekraftspolitikk

Norges politikk har vært preget av sterk støtte til internasjonale initiativ, men begrenset suksess med utslippsreduksjoner hjemme. Illustrasjon 1 viser betydelig avvik mellom reduksjon av klimautslipp i EU-landene samlet og Norske utslipp etter 1990.

Illustrasjon 1: Klimautslipp 1990-2018 i snitt i EUs 27 medlemsland sammenlignet med utslipp i Norge (Eurostat, 2018).

Bærekraftsmålet som har fått mest oppmerksomhet i Norge siste år er mål 13 «Stoppe klimaendringene». Regjeringen har foreslått at Norge forplikter seg til minst 50% og opp mot 55% reduksjon av utslipp innen 2030 i forhold til 1990-utslipp. Nylig gjorde Stortinget vedtak om ny klimapolitikk (Innst. 325 S (2020–2021)). Mye er uklart etter Stortingets behandling og kortfattede vedtak, men fem tema ble vedtatt:

«Stortinget har enstemmig vedtatt å be regjeringen sikre utbygging av en *helhetlig infrastruktur for null- og lavutslippskjøretøy* (vår uth.), å be regjeringen tilrettelegge støtteordninger for etablering av *nødvendig infrastruktur for realisering av flere teknologier innen person-og godstransport*, og å be regjeringen *forlenge avtalen om NOx-fondet til 2021*. Et flertall i Stortinget, bestående av representantene fra Ap, FrP, Sp, Sv og MDG, har videre vedtatt å be regjeringen om at *avgiften på avfallsforbrenning* må flyttes tidligere i verdikjeden for både å stimulere til mindre volum på avfall og for å håndtere avfallet i Norge samt å be regjeringen *lansere sin veileder for konsesjon for havvind*. Flertallet, alle partier unntatt SV, MDG og Rødt, vedtok også å be regjeringen slå fast at *økt skattlegging av norsk kjøttproduksjon ikke skal gjennomføres* som en del av klimapolitikken (Stortinget, 2021).

Det er også rimelig å tolke Stortinget slik at det var tilslutning til forslaget om å doble CO₂ avgiften til 2000 kr. i 2030, selv om dette ikke ble eksplisitt vedtatt.

I Regjeringens Perspektivmelding (Meld. St. 14 (2020–2021)) blir svake resultat for klimautslipp i Norge begrunnet med at:

«de største utslippsreduksjonene i EU finner sted i energiproduksjon. Norge har tilnærmet ikke utslipp fra energiproduksjon i fastlandsøkonomien, se figur 1.5. Vi har derfor ikke hatt en tilsvarende nedgang i kvotepliktige utslipp. De største utslippene i kvotepliktig sektor i Norge er i petroleumsproduksjon. Her er utslippene i tillegg til kvoteplikt også ilagt en nasjonal CO₂-avgift. Det innebærer en høy samlet utslippspris, noe som gir selskapene sterke insentiver til å redusere sine utslipp. Næringen har selv lagt frem omfattende planer for å elektrifisere kraftforsyningen til sokkelen. Gjennom støtten til Hyvind-prosjektet har myndighetene bidratt til muligheten for å realisere planene. For øvrig ventes det frem mot 2050 et kraftig fall i Norges petroleumsproduksjon på om lag 65 pst.»

Norske CO₂ utslipp skal bli redusert særlig gjennom elektrifisering av sokkelen og gjennom karbonlagring med prosjektnavnet Langskip – et demonstrasjonsprosjekt for CO₂-håndtering som omfatter fangst, transport og lagring av CO₂. Prosjektet er anslått å ville koste 25 mrd. kr. (Olje-og energidepartementet, 2020).

Perspektivmeldingen tematiserer også utfordringer for verdens naturmangfold, men viser til at FN høst 2021 skal vedta et nytt globalt rammeverk under FNs konvensjon om biologisk mangfold (Olje-og energidepartementet, 2020). Naturens rett til vern har nylig fått en ny standard levert av Statens Vegvesen (Statens Vegvesen, 2021). I en ny rapport om naturmangfold i planlagt trase for motorvei E39 Stord-Tysnes Os, er naturverdier kartlagt i et omfang og med en grundighet som i et vegprosjekt sannsynligvis setter en ny standard (Statens Vegvesen, 2021)

Et viktig virkemiddel for Regjeringen har vært å slutte seg til EUs klimarammeverk for perioden 2021-2030. Regjeringen skriver:

«Klimaregelverket består av tre pilarer: kvotesystemet, forordningen om innsatsfordeling (for ikke-kvotepliktige utslipp) og regelverket for bokføring av skog og annen arealbruk, se figur 6.2. Gjennom EØS-avtalen har Norge deltatt i EUs kvotesystem (EU ETS) siden 2008. Deltakelse i kvotesystemet er sentralt i oppfyllelsen av Norges klimamål. (Meld. St. 14 (2020-2021), s. 150)

Et grønt skifte har bred politisk tilslutning i Norge. Regjeringen har løftet frem verdiskapning gjennom energieffektiv produksjon: Aluminium (Enova), Rockwool, REC Solars omlegging fra kull til strøm (Enova), og elektrifiseringsprosjekter i maritim næring (Klima- og miljødepartementet, 2020). Regjeringen lister også opp skog- og treprodukter, avansert biodrivstoff, CO₂-håndtering gjennom Karbonfangst og lagring - CCS, flytende vind, grønn skipsfart og transport.

Det offentlige virkemiddelapparatet er viktig for:

«... riktige rammevilkår, en framtidsrettet infrastruktur, en bærekraftig natur- og arealforvaltning og for å bidra til utvikling av markeder gjennom egne investeringer og bruk av egen markedsrett. Vi har en rekke viktige virkemidler som støtter opp om bærekraft og klimaløsninger, særlig Norges forskningsråd, Innovasjon Norge, Siva, Enova og Nysnø klimainvesteringer» (Klima- og miljødepartementet, 2020)

Bærekraftig finans er blitt en viktig satsing i EU og i Norge. Finansdepartementet har nylig utnevnt en referansegruppe for bærekraftig finans. Seniorrådgiver Harald Brandsås er medlem av Finansdepartementets referansegruppe for bærekraftig finans. Gruppen ledes av statssekretær Geir Olsen og hadde sitt første møte i april, 2021. Fra academia deltar NHH - førsteamanuensis Aksel Mjøs (ledet kapitaltilgangsutvalget) og UiO - professor emeritus Diderik Lund (Jortveit, 2021).

Referansegruppen består av representanter fra sentrale næringslivsorganisasjoner, academia og offentlige myndigheter, og skal gi innspill til regjeringens arbeid med bærekraftig finans, hvor rapportering er en viktig del. Gruppen vil møtes fire til seks ganger i året. Finansdepartementet vil fremme en proposisjon om gjennomføring av EUs taksonomi- og offentliggjøringsforordninger i vår, med ikrafttreden fra 1. januar 2022. Med det nylig fremlagte forslaget til direktiv om bærekraftsrapportering, er det viktig å samordne rapporteringskravene i ulike direktiver og forordninger slik at dette blir praktisk mulig å gjennomføre for de rapporteringspliktige (Finansdepartementet, 2021; Finansdepartementet, 2020).

d. Korona som «Game changer»

Covid-19-pandemien har forårsaket en krise som har berørt de fleste deler av samfunnet, og dermed også bærekraft. Det første mange tenker på når det gjelder korona-virusets påvirkning på klima, er redusert reisevirksomhet. I alle bransjer har reiser til konferanser, kurs og møter blitt erstattet med digitale løsninger. For mange har hjemmekontor overflødiggjort reise til og fra jobb. Likeledes har fritidsreiser til utenlandske destinasjoner falt bort for de fleste. Ifølge Forster et al. (2020) ble mobiliteten redusert med 80 % i fem eller flere nasjoner, og assosiert reduksjon i luftforurensning har kunnet observeres fra satellittdata. Allerede i april 2020 kunne en ifølge Le Quéré et al. (2020) se en daglig reduksjon i CO₂-utslipp på 17 % sammenlignet med gjennomsnittlig nivå i 2019. Videre viser Bertram et al. (2021) til at covid-19-pandemien har påvirket de globale energisystemene betydelig, som representerer en effekt i tillegg til den utviklingen som allerede var i ferd med å skje med overgang til lav-karbon energi. Det internasjonale energibyrået (IEA) har predikert en årlig gjennomsnittlig reduksjon i oljeproduksjon på 9 % i 2020, som tilsvarer 2012-nivå (Mofijur et al., 2021).

Det er av flere blitt på påpekt at koronapandemien er et resultat av økt mobiliteten og habitatødeleggelser (Shah, 2020). En endring i menneskenes atferd og forhold til naturen er derfor nødvendig for å redusere sannsynligheten for fremtidige pandemier. Gjennom covid-19-pandemien kan vi ha fått ny forståelse for hva som er viktig for oss, og hva som er mulig å få til.

Mens Bertram et al. mener at dette viser en klar mulighet for at politikk kan støtte en strukturell og akselererende reduksjon i utslipp, hevder andre at en kan forvente at disse reduksjonene er midlertidige (Forster et al., 2020) når økonomien skal tilbake til det normale. Dette vil avhenge av en kombinasjon av eventuelle varige endringer av forbruksmønstre, og miljøpolitikk i de enkelte land og internasjonalt. Om endringer i transportbehov blir varige, kan det for eksempel i Norge bli aktuelt å revurdere større veiprosjekter, siden disse er bygget på før-korona-prognoser.

Den økonomiske knekken som følge av covid-19-pandemien kan imidlertid ha rammet den sosiale bærekraften negativt, gjennom økt fattigdom, arbeidsledighet, sosiale problemer og redusert adgang til helsetjenester (Ringgaard & Brix, 2020). Nasjonale koronatiltak kan også ha bidratt til å påvirke fordelingen av felleskapets midler i uforutsigbare retninger, hvis konsekvenser vil kunne bli tydeligere på lengre sikt. Videre er det mulig at endret tilgang til kunnskap gjennom stengte skoler og bruk av digital undervisning, vil kunne ha langsiktige konsekvenser med hensyn til kunnskaps- og utdannelsesnivå i ulike grupper av befolkningen.

Koronapandemien har uansett vist at det er mulig å få til store adferdsendringer gjennom politiske virkemidler som har betydelig effekt på klimagassutslipp. Videre illustrerer koronapandemien et problem som markeder ikke kan løse (Randers, 2020). Krisen kan dermed ha bidratt til å skape rom og forståelse for at de utfordringer vi står overfor når det gjelder bærekraft, krever virkemidler utover markedsløsninger. I et slik perspektiv kan koronapandemien representere en «game changer» når det gjelder muligheten til å sette mer ambisiøse bærekraftsmål med kortere tidshorisonter.

4. Mellom sol, skygge, muligheter og risiko i UHR-ØA fagfelt

I dette kapittelet har utvalget ønsket å invitere til en dialog om bærekraft med faggruppene i UHR-ØA sine sentrale faggrupper. Utvalget har valgt å benevne dette *sildrestrategien*. Vi vurderer det slik at alle sentrale fagfelt i UHR-ØA sfæren bør bli utfordret til å drøfte bærekraft som samfunnsoppdrag og dermed faglig utfordring. Her er noen eksempler på hvordan man kan implementere bærekraft inn i emner eller egne studier ved våre institusjoner.

a. Regnskap/ Skatt/ Årsberetning som kunnskapskilde/ Risiko/

I dette notatet legger Pedersen frem ulike innspill på hvordan man kan implementere bærekraft inn i emner, med noen lenker til interessante artikler og masteroppgave.

Pedersen underviser blant annet i emnet årsregnskap, og mener at man også i et slikt emne kan trekke inn dette med bærekraft ved å vise til gode eksempler på regnskapsmessige utfordringer knyttet til bærekraft. Et eksempel:

Odfjell SE har gjennomført en plassering av et bærekraftslinket usikret obligasjonslån på 850 millioner kroner. Utstedelsen var betydelig overtegnet. Den bærekraftslinkede obligasjonen er den første av sitt slag i internasjonal shipping, og den første som er utstedt under Odfjells nyetablerte rammeverket for bærekraftslinket finansiering. Beløpet som skal tilbakebetales ved

forfall 21. januar 2025 er knyttet til selskapets ambisjon om å redusere karbonintensiteten i den kontrollerte flåten med 50% i 2030 sammenlignet med nivået i 2008. Dersom selskapet ikke klarer å innfri kravene til bærekraft blir lånet dyrere. Dette er en interessant problemstilling å diskutere regnskapsmessig siden det er knyttet usikkerhet til noe som ligger fram i tid, og hvordan denne usikkerheten skal vurderes i forbindelse med regnskapsavleggelsen for hvert av regnskapsårene fram til 2025.

Kravet til en årsberetning inngår også i et emne som årsregnskap. Årsberetningen får veldig lite fokus i dette emnet. Men årsberetningen, som blant annet kan bli en dokumentasjon på det «grønne fotavtrykket» kan være et eksempel på få mer fokus på dette med bærekraft inn i et slik emne.

Et navn å trekke frem i forbindelse med hvordan økonomi kan bidra til at målene til FN bli nådd er Arthur Pigou. Pigou er kjent for det som kalles eksternaliteter. Eksternaliteter er da samfunnsøkonomiske konsekvenser, både positive og negative, som ikke produsentene trenger å ta hensyn til, da de ikke direkte reflekteres i kostnadsbildet til bedriften. De blir derfor ikke tatt hensyn til i markedet. Eksempler på aktiviteter som skaper slike effekter er barnearbeid, tobak, fossilt brensel.

Eksternalitetene kan synliggjøres ved å pålegge det som kalles Pigouskatter. Pigou-skatt er en skatt som tvinger produsenten av en negativ eksternalitet å ta inn over seg de samfunnsøkonomiske kostnadene den påfører omgivelsene. Som eksempel kan nevnes bøtelegging eller skatt ved forurensing.

Dette temaet kan trekkes inn i en rekke økonomiemner som makroøkonomi, skatterett mv. Pedersen viser til en masteroppgave om grønn skatt: «Fra Pigou til institusjonell økonomi» (Johnsen, 2010) som blant annet dokumenterer hvordan dette kan tas inn som tema i økonomiemner

Et foredrag som ble holdt sentralbanksjef Svein Gjedrem på Universitetet i Oslo 23. august 2010 dokumenterer også hvordan dette temaet kan tas inn i en del emner (Gjedrem, 2010).

Tidsskriftet Magma hadde i sin utgave 5/15 en artikkel om implementering av bærekraftstiltak (Gulbrandsen, 2015). Denne artikkelen fokuserer på forretningsmodeller som har bærekraft som en kjernekomponent. Som det blant annet skrives i denne artikkelen, er rapporterings- og styringssystemer for bærekraft en avgjørende del av en bærekraftig forretningsmodell. Dette kan da inngå i mange emner som økonomistyring, innovasjon og forretningsforståelse mv (Gulbrandsen, 2015).

NTNU har et emne om kapasitetsbygging innen bærekraft og miljøledelse. Dette er et godt eksempel på hvordan man implementere bærekraft inn i utdanningen (NTNU, 2021): 26.6.2020 la NTNU fram en rapport om bærekraftig kompetanse og hvordan framtidens teknologistudier vil bli.

Utdanningsforbundet har i et temanotat 4/2019 satt fokus på utdanning for bærekraftig utdanning – mellom intensjoner og praksis Aaslid, et al., 2019). Høgskolen i Innlandet har en egen bachelor i bærekraftsøkonomi.

b. Samfunnsøkonomi

Bærekraftsutfordringene verden står overfor er en faglig lissepasning til det samfunnsøkonomiske fagfeltet. Tradisjonelt har mikro- og makroøkonomi blitt undervist med stor grad av formalisme (matematiske modeller). Med et sterkt fokus på det formelle, har det ofte blitt mindre tid til å diskutere i hvor stor grad modellene er en god representasjon av den faktiske verden. Klimaendringer, drastisk nedgang i naturmangfold og økonomisk ulikhet er enorme bærekraftsutfordringer som i samfunnsøkonomien blir puttet i den store sekken som kalles eksternaliteter. I innføringskursene i samfunnsøkonomi diskuteres typisk perfekte markeder, monopolmarkeder og kanskje en mellomversjon eller to. Eksternaliteter kommer typisk til sist, og da er det ofte lite tid igjen.

Faget har møtt kritikk de siste årene. Ikke minst fra studenter som mener faget både er for homogent og ensidig fokusert på neo-klassisk økonomi, og for at faget ikke adresserer klimaproblemene tilstrekkelig (Se f.eks. diskusjonen i Hunnes & Olsen, 2019). Dette gjelder kanskje spesielt i de grunnleggende samfunnsøkonomi-kursene slik vi typisk som del av BØA-planen. Det kan være grunn for å utforske både (1) innholdet i og (2) pedagogiske grep i undervisningen i samfunnsøkonomi.

Når det gjelder **innhold** har for eksempel initiativet CORE (Curriculum Open-access Resources in Economics) utarbeidet et introduksjonsverk som fremstår som et alternativ til tradisjonelle introduksjonsbøker i samfunnsøkonomi. Målsettingen til CORE er:

- *change economics education globally* to a focus on the most important problems faced by our societies including climate change, injustice, innovation and the future of work,
- *put the student at the centre of pedagogy* using learning materials and experiences attuned both to the societal problems that students care about and to how students acquire facility and confidence in using and communicating economics,
- *make knowledge freely available on a global scale* by providing high-quality open access educational resources,
- *help change who studies economics* to include more women and other underrepresented groups by changing content, pedagogy and access to knowledge.

Over 300 universiteter verden over har tatt i bruk læreboken *The Economy* og det tilhørende undervisningsopplegget. Den eneste norske institusjonen ifølge CORE sin egen oversikt er NMBU (CORE, 2021).

I en artikkel i *Journal of Economic Literature* fra 2020, argumenterer Bowles og Carlin (2020) for at mange av dagens eksisterende lærebøker i samfunnsøkonomi ikke adresserer *vår tids* problemer tilstrekkelig (Bowles & Carlin, 2020). Samtidig erkjenner de at økonomifaget har verktøyene og metodene for å adressere problemene, men at disse ikke nødvendigvis er fokusert på introduksjonsnivå, f.eks. spillteori og informasjonsøkonomi. De samme forfatterne har sammenlignet læreboken *The Economy* til CORE-prosjektet med andre lærebøker og finner at

fremstillingen i *The Economy* bidrar til en mer relevant og realistisk tilnærming (Bowles og Carlin 2020, s. 197):

people are capable of both calculative self-interest and generosity; they interact not only in markets, but also in situations where differences in power and the rules of the game (institutions) matter to the nature of the relationship, whether it be as managers and employees, as citizens and government, as members of unions and of families. In the new benchmark model, the economic outcomes arising from these interactions are seldom either efficient or fair, leaving governments, which have their own characteristic failures, with a potential role in addressing inefficiencies, injustice, and problems of environmental sustainability.

Et tiltalende trekk ved *The Economy* er at undervisningsopplegget vektlegger bredde i tilnærming samt økonomisk idéhistorie og historie.

Dette siste kan også forstås som et **pedagogisk** grep siden det skaper rom for kritisk refleksjon. Spesielt må den økonomiske kunnskapen sees opp mot naturens grenser og tåleevne. Cato & Read (2020) skriver:

The economy needs to be understood as a subset of society, which needs to be understood as a subset of the planetary eco-system. And we need to recognise the principal lesson of ecology — that we live in a single interconnected system — and apply it to our economic activities (p. 56-57).

Et annet fruktbart eksempel er Kate Raworth sin “Doughnut Economics” (Raworth, 2017) hvor hun tar utgangspunkt i det nå etablerte begrepet “Planetary boundaries” (Rockström et al., 2009). Prinsippene i denne tilnærming er f.eks. innført i Amsterdam (Boffey, 2020).

Uansett tilnærming så har samfunnsøkonomifaget et potensiale både når det gjelder innhold og pedagogiske grep for å bidra til å øke fokuset, og viktigere, kunnskapen om samspillet mellom menneskelig produksjon og konsum *gitt* planetens tåleevne.

Bærekraft i økonomiutdanningen

Bedriftens samfunnsansvar, eller Corporate Social Responsibility (CSR), er et tema som i økonomisk administrativ utdanning typisk har vært undervist i kurs tilhørende under strategi- og ledelsesparaplyen. Dette er i ferd med å endre seg. CSR, eller ESG (Environmental, Social and Governance) som nå er den hyppigst benyttede betegnelsen, diskuteres nå i alle økonomisk-administrative fagfelt. Hvilke konsekvenser kan og bør dette få for undervisningen? Neste avsnitt knytter bærekraft til fagområdet finans, regnskap og økonomisk styring, og videre samfunnsøkonomi. Avslutningsvis i dette delkapittelet vil mulighetene for å plassere bærekraft som et sentralt tema i økonomiutdanning, som kan omfavne de fleste fagområder i den økonomisk- administrative utdanningen, bli vurdert.

Bærekraft i finans

På forskningssiden er ESG på full fart inn i selskapsfinans (Corporate Finance) og investeringer og likevektsprising (Investments/Asset Management/Asset Pricing), men det er foreløpig tynt med lærebøker. Ett unntak er Schoenmaker & Schramade (2018), som benyttes av Aksel Mjøs i masterkurset “Sustainable Investments” på NHH. Det er ikke en helt typisk finansbok, det er

snarere en oversikt over litteraturen på “sustainable finance” malt med veldig bred pensel. Boken dekker både strategi, forretningsmodeller, rapportering, aksje- og obligasjonsinvesteringer, og ansvarlige investeringer og bankvirksomhet. Den inneholder ikke de typiske “end-of-chapter exercises”.

En annen, veldig god bok er Edmans (2020). Alex Edmans er professor innen Corporate Finance, og kjenner ESG-litteraturen godt. Boken er skrevet for ikke-spesialister, og heller ikke denne boka er en typisk lærebok. Brealey et al. (2019) sin klassiske lærebok «Principles of Corporate Finance» vil etter planen komme med ny utgave i januar 2022, med Alex Edmans som forfatter nummer fire. Han skal, ifølge ham selv, blant annet bidra med et klarere ESG fokus.

Enn så lenge har vi valgt å implementere ESG-tematikk ulike steder i våre studieprogrammer ved handelshøyskolen (HH) på UiA. I det første finanskurset i Bachelorutdanningen, *Finansiering og Investering* i andre studieår benytter vi Berk & DeMarzo (2019). Denne læreboka er kjemisk fri for bærekraftstematikk, så pensum blir supplert med artikler/forelesningsnotater/slides på enkelte områder. Her er noen eksempler: Innledningsvis i kurset diskuterer vi bedriftens mål (Friedman doktrinen versus stakeholder capitalism). Videre, dekker vi både finansiell rapportering (kapittel i læreboka) og ikke-finansiell ESG-rapportering (tilleggsstoff). Obligasjoner dekkes grundig i læreboka, med både en seksjon på grønne obligasjoner og bærekraftsobligasjoner.

HH ved UiA har foreløpig ingen spesialiserte finanskurs med bærekraftsfokus, men forskning har eksplodert på dette området, og på sikt håper vi å få til artikkel-basert kurs innenfor asset pricing/investment/asset management. Vi har derimot utviklet nye kurs i skjæringspunktet mellom ESG-rapportering og finans (se nedenfor).

Bærekraft i regnskap og økonomisk styring

Fokus på ESG-rapportering har økt dramatisk de siste årene, både på bedriftsnivå, i næringslivsorganisasjoner, standardsettende organisasjoner og på reguleringssiden. IFRS vurderer å etablere Sustainability Standards Board. EUs Sustainable Finance Action Plan har blant annet et eget rapporteringsdirektiv (SFRD - Sustainable Finance Disclosure Regulation) som sammen med taksonomien vil definere “bærekraftig økonomisk aktivitet”, og hvordan dette skal rapporteres fra store selskaper. SFDR fokuserer i første omgang på miljømessig rapportering (Een i ESG), men det ligger i kortene at det vil komme økende krav til ikke-finansiell rapportering for hele ESG-feltet.

På HH UiA har vi laget 2 nye kurs i ESG-rapportering:

ESG-rapportering (valg-kurs tredje år Bachelor, første gang høsten 2020)

- Artikkel-basert. Evaluering: Term-paper. Hovedfokus på hvilke standarder for ikke-finansiell rapportering som finnes, hva som skiller dem fra hverandre, og hvordan bedrifter kan og bør implementere ESG-rapportering. Brukerperspektivet i kurset er

finansrettet; hvorfor etterspør investorer ESG informasjon, hvilken ESG-informasjon påvirker verdsettelsen av bedrifter etc.

ESG-metrics: reshaping finance? (valg-kurs femte år Master, første gang høsten 2021)

- Artikkel-basert. Evaluering: Term-paper. Enda sterkere finans- og forskningsfokus sammenlignet med Bachelor-kurset.

Disse to kursene ligger i skjæringspunktet mellom rapportering og finans. En videreutvikling her ville vært et praktisk orientert verdsettelseskurs med sterkt ESG-fokus.

Bærekraft som et samlende tema i økonomisk-administrativ utdanning

På HH ved UiA har vi laget et nytt kurs på (15ECTS) hvor hovedmålsettingen er å belyse bærekraftsspørsmål fra ulike perspektiv:

Sustainable capitalism (obligatorisk kurs for alle masterstudenter, første gang våren 2021)

- Flere lærebøker og artikler. Evaluering: Individuell eksamen og gruppebasert term-paper. Kurset dekker bredt: Planetary Boundries og FNs bærekraftsmål, kapitalismens historie, velferdsøkonomi og eksternaliteter, CSR og business ethics, sirkulær økonomi, life cycle analysis (LCA) og bærekraftige forretningsmodeller, ESG-rapportering og responsible investing, EU Green Deal og energy transition.

I dette oversiktskurset er vi innom de fleste fagområder innenfor det økonomisk administrative fagområdet, fra samfunnsøkonomi og finans, til strategi- og ledelse, juss og etikk. Håpet er at et slikt kurs på sikt vil avstedkomme spesialiserte valgkurs innenfor ulike fagområder under bærekraftsparaplyen.

Noen ord om workshop

Særlig fra utdanningssiden ser vi behov for erfaringsdeling for hvordan bærekraftsperspektivet kan integreres i ulike fag. Det foreslås derfor at det arrangeres en workshop med deltakere både fra næringslivet og handelshøyskolene. Her kan det tenkes flere varianter, f.eks. en felles økt før det arrangeres workshop innenfor de fem ulike pilarene i BØA-planen.

Det er også ønskelig med deltakelse fra PRME (Principles for Responsible Management Education); *“Working through Six Principles, PRME engages business and management schools to ensure they provide future leaders with the skills needed to balance economic and sustainability goals, while drawing attention to the Sustainable Development Goals (SDGs) and aligning academic institutions with the work of the UN Global Compact.”* (PRME Secretariat, 2021), se også diskusjon i Librizzi og Parkes (2020). I Norden er det spesielt CBS (Copenhagen Business School) som har utmerket seg med å integrere bærekraft i ulike emner (se vår omtale av dette i «hoved»-rapporten), og er en viktig bidragsyter til PRME-arbeidet.

c. Organisasjons- og administrasjonsfag

Hvilke kunnskap, erfaringer, forskning, teorier og begrep kan være relevant fra organisasjons- og administrasjonsfagene (OAF) for å gi rom for dialog, undervisning og forskning om ESAB?

En av organisasjonsfagets røtter springer ut av kritikken av det som ble benevnt som «black box» i økonomifaget. Mellom input og output var det rimelig å drøfte om trekk ved organisasjonen som skulle omforme innsatsfaktorer til produkter og tjenester var viktig for utfallet - «within-puts» (Easton 1957). Faktorer på innsiden av en organisasjon kan påvirke valg av mål og midler basert på tilgjengelige produksjonsmidler, herunder finansielle ressurser, teknologi og kompetanse. Valg av (reelle) organisasjonsmål er viktig for om FNs bærekraftsmål lykkes.

Studier av makt- og maktstrukturer har vært viktig i OAF. Faglig nestor Professor Knut Dahl Jacobsen ved UiB viste i flere arbeider hvordan ulike næringer og lobbyister hadde tilgang som premissleverandører til offentlig forvaltning. Noen – som landbruket - fikk stor grad av definisjonsmakt over eget departement og egen profesjon. Andre næringsinteresser manglet denne tilgangen. Noen profesjoner i offentlig forvaltning orienterte seg nedover mot brukere og klienter. Andre hadde orientering oppover mot sin ledelse (Jacobsen 1978). Uten en ekspertise eller profesjon til å tale sin sak får man liten innflytelse (Jacobsen 1965).

Et viktig skille i OAF har vært formelle og uformelle strukturer og kultur (Egeberg 1984). Slik innsikt betyr at det ikke er tilstrekkelig at det eksisterer et vedtak eller en sentral strategi dersom uformelle normer og subkulturer har andre oppfatninger av mål og middel. Det kan være usikkert hvor definisjonsmakten i en organisasjon sitter. Ulike organisasjonsformer kan ha ulik virkning for sentralisert og/eller desentralisert makt (Mintzberg 1993).

Sentrale fagmiljø innen OAF har gjennomført to maktutredninger. Et viktig tema var representativitet for ulike sosiale grupper og interesser, departementenes evne til å forme sine ansatte og betydningen av arbeidsdeling og spesialisering (Lægreid and Olsen 1978, Olsen 1982, Olsen 1988). Maktutredningen utfordret også demokratiteorien om at tjenestemenn er lojale iverksettere, men tvert om har stor innflytelse på avgjørelser som blir tatt. Koalisjonsbygging innad i organisasjoner er avgjørende for å vinne frem (Thompson 1971, March 1994). Slike funn om organisasjoner som åpne systemer heller enn rasjonelle byggverk er også fremført med styrke av andre sentrale forfattere (Scott 1992). En kritikk av beslutningstakere som rasjonelle aktører kom fra Herbert Simon som anbefalte at vi skulle oppfatte beslutningstakere som «begrenset rasjonelle». Hovedregelen var at beslutninger be tatt når alternativene var akseptable – ikke best mulige (Simon 1976).

En viktig reorientering i organisasjonsfaget kom med institusjonalismen – «Organisation infused with values» (Selznick 1957). Søken etter verdigrunnlaget i en organisasjon har stått sterkt også i Johan P. Olsen sine arbeider (Olsen and March 1984). Nye verdier fra etikk, samfunnsansvar og bærekraft utfordrer organisasjoners valg av mål og virkemidler i klassisk organisasjonsteori og verdigrunnlag i nyinstitusjonalistiske tilnærminger.

Elinor Ostrom (Ostrom 1990) er en samfunnsviter som har fått ny aktualitet med sin drøfting av Allmenningens tragedie. Hun drøfter betydningen av valg mellom marked eller stat - privat eller offentlig kontroll over felles goder som skog, fisk, olje, beitemark, vann og andre naturressurser og økosystemer. Hennes begrep bidrar til kritisk drøfting av FNs bærekraftsmål.

Korrupsjon, tillit og ulikhet har fått oppmerksomhet i arbeidet for å bidra til god styring og velfungerende demokratiske institusjoner (Rothstein 2011, Rothstein and Varraich 2017). Miljø, forvaltning og eksternaliteter har vært tema i OAF (Jansen 1989, Jansen and Osland 2007).

Ledelsesforskningen har en rekke bidrag – viktigst er kanskje distinksjonen mellom administrasjon/styring og ledelse (Byrkjeflot 1997) og innsikter fra tohendig ledelse som skiller mellom driftsoppgaver og rutinepolitikk på den ene siden og innovasjonsoppgaver på den andre (Rosing, Frese et al. 2011). Erfaringer fra og teorier om lærende organisasjoner er særs relevant i en situasjon med forventning om store endringer (Senge 2010, Örtenblad 2019).

Teknologi vs. organisasjon er et viktig tema i organisasjonsteori og administrasjonsfag. En ytterliggående posisjon hevder at en gitt teknologi fordrer en bestemt organisasjonsform – teknologisk imperativ (Woodward 1958). Andre forfattere har en mer åpen tilnærming til relasjon mellom teknologi og organisasjon (Perrow 1970, Thompson 1971). Teknologiske løsninger for å oppnå bærekraftsmålene – bla. for reduserte klimautslipp er høyst aktuelle i offentlig og privat sektor.

Stat-marked er et viktig tema innen samfunnsvitenskapen. Samtalen om kapitalisme og statens rolle er aktuell som før, men nå med nye fagpersoner (Jacobs 2016) (Mazzucato, 2018) Regulering og reguleringspolitikk, globalt, nasjonalt og lokalt (Braithwaite 2001, Braithwaite 2008) kommer opp med ny kraft for å iverksette bærekraftsmålene og særlig som resultat av covid-19.

d. Etikk, samfunnsansvar og bærekraft

Utvalget vurderer det slik at vår femte fagstolpe – Etikk, samfunnsansvar og bærekraft ble omtalt i rapport 3. Vi har imidlertid valgt å ta med omtale av en fagretning som ikke ble omtalt der:

Atferdsøkonomi

Vi kan tenke på klimakrisen, og mange andre miljøproblemer som involverer bruk av ikke-fornybare naturressurser, som en form for «fellesgodeproblem» - en situasjon hvor enkeltindividets sine materielle interesser er i konflikt med hva som er til beste for fellesskapet. Problemet er at handlinger som kan være bærekraftige på et kollektivt nivå (for samfunnet for helhet eller mellom ulike generasjoner), ikke er stabile på individnivå. For eksempel kan bedrifter ha et insentiv til å hogge ned regnskogen for å oppnå profitt i dag, men vil ikke ta innover seg fremtidige generasjoner når de tar denne beslutningen. Dersom en ønsker å forstå hvordan bærekraftige løsninger kan oppnås, er det mye å hente i å forbedre vår forståelse om hva som motiverer mennesker til å ta ulike valg.

Feltet atferdsøkonomi, som kombinerer innsikt fra både økonomi og psykologi, har vært voksende både internasjonalt og nasjonalt de siste tiårene. Dette feltet gjør en utstrakt bruk av eksperimenter – både lab-eksperimenter og felteksperimenter – for å forstå hva som påvirker menneskelig atferd. I strid med tradisjonelle antakelser i samfunnsøkonomisk teori, har

atferdsøkonomiske eksperimenter vist at mennesker ofte er villige til å samarbeide i fellesgodesituasjoner, men det krever at andre er villige til å gjøre det samme. Samarbeid mellom fremmede mennesker er dermed ustabilt i fravær av mekanismer som kan opprettholde det over tid (Chaudhuri, 2011).

I Norge har det vokst frem et stort og omfattende miljø som driver med atferdsøkonomisk forskning. Det mest betydelige miljøet er FAIR på Norges Handelshøyskole, som gjerne er assosiert med forskerne Bertil Tungodden og Alexander Cappelen. Hovedfokuset her er menneskers holdninger til rettferdighet, og forskerne på NHH jobber blant annet med en global datainnsamling som kartlegger variasjon i rettferdighetspreferanser mellom land. I tillegg er det på NHH også forskere som jobber eksplisitt med bærekraftsspørsmål fra et atferdsøkonomisk perspektiv. For eksempel har Mathias Ekström vist at små intervensjoner som utnytter «defaults» i handlinger kan føre til reduksjon i bruken av papir og dermed mer miljøvennlig bruk av naturressurser (Egebark & Ekström, 2016).

Utover miljøet på handelshøyskolen finnes det også forskere og forskningsgrupper rundt omkring i Norge som driver med atferdsøkonomi og eksperimentell økonomi. I Oslo jobber for eksempel professorene Karine Nyborg og Kjell Arne Brekke med temaet. Nyborg illustrerer gjennom sitt arbeid hvordan atferdsøkonomiske innsikter kan bidra til å løse vanskelige globale dilemmaer som klimakrisen og tap av biodiversitet (Nyborg et al., 2016; Nyborg, 2018).

På Universitetet i Bergen har professor Sigve Tjøtta arbeidet med spørsmål knyttet til samarbeid i fellesgodesituasjoner, og har blant annet fokusert på rollen kommunikasjon spiller i å promotere samarbeid mellom fremmede mennesker (Torsvik et al., 2011; Strømland, Tjøtta & Torsvik, 2018).

5. Hva kan være UHR-ØA sin fase 2 for å sikre at kunnskap om bærekraft har plass ved utdanning, forskning, formidling og innovasjon ved institusjonene?

UHR-ØA bør drøfte hvordan dialog om bærekraft kan bli ført videre:

- a. **Kunnskaps- og dialoglinjen** – WS med relevante innledere fra utdanningsinstitusjoner (CBS), aktører i samfunns-, arbeids-, og næringsliv. Mulig tema på UHR-ØA sin første nasjonale konferanse.
- b. **Omdømme og informasjonslinjen:** Samle sentrale ESAB-initiativ ved institusjonene på blogg/nettside fra UHR-ØA.
- c. **Normproduksjonslinjen** – Vurdere å øke minimumsforventingene i Minstekrav bachelor og/eller master.
- d. **Sildrelinjen:** Invitere alle fagkomiteer til å drøfte og presentere ideer for faglig innovasjon og best praktiser for bachelorfagets 5 faglige stolper. Denne linjen er hovedanbefalingen fra utvalget.
- e. **Sektorlinjen:** Invitere sentrale organisasjoner i samfunns- arbeids- og næringsliv til å spille inn forventinger til våre institusjoner.

Litteraturliste:

- Berk, J., & DeMarzo, P. (2019). *Corporate Finance* (5th global edition). Pearson.
- Bertram, C., Luderer, G., Creutzig, F., Bauer, N., Ueckerdt, F., Malik, A. & Edenhofer, O. (2021). *COVID-19-induced low power demand and market forces starkly reduce CO2 emissions*. *Nature Climate Change*, 11(3), 193-196.
- Bowles, S., & Carlin, W. (2020). *What Students Learn in Economics 101: Time for a Change*. *Journal of Economic Literature*, 58(1), 176–214. <https://doi.org/10.1257/jel.20191585>
- Braithwaite, J. and Drahos, P. (2000). *Global business regulation*, Cambridge University Press.
- Braithwaite, J. (2008). *Regulatory capitalism: How it works, ideas for making it work better*, Edward Elgar Publishing.
- Brunborg, I. (2021, 03. mai). *DNB får gebyr på 400 millioner fra Finanstilsynet*. E24. <https://e24.no/boers-og-finans/i/567VGz/dnb-faar-gebyr-paa-400-millioner-fra-finanstilsynet?referer=https%3A%2F%2Fwww.aftenposten.no>
- Byrkjeflot, H. r. (1997). *Fra styring til ledelse*, Fagbokforlaget.
- Cato, M. S., & Read, R. (2020). *Green Economics: Rethinking Economics for Responsible Education*. In D. C. Moosmayer, O. Laasch, C. Parkes, & K. G. Brown (Eds.), *The SAGE Handbook of Responsible Management Learning and Education* (pp. 55–70). SAGE.
- Chaudhuri, A. (2011). *Sustaining cooperation in laboratory public goods experiments: a selective survey of the literature*. *Experimental Economics*, 14(1), 47-83.
- Dagens Næringsliv. (2021). *Kongsberg Gruppen*. https://www.dn.no/topic/Kongsberg_Gruppen
- Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council (2013, 26 June) European Parliament, Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/34/oj>
- Directive 2014/95/EU Of The European Parliament And Of The Council (2014, 22 October). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0095&from=EN>
- Easton, D. (1957). *An Approach to the Analysis of Political Systems*. *World politics* 9(1956-1957): 383-400.
- Edmans, A. (2020). *Grow the Pie: How Great Companies Deliver Both Purpose and Profit*. Cambridge University Press.
- Egebark, J. & Ekström, M. (2016). *Can indifference make the world greener?* *Journal of Environmental Economics and Management*, 76, 1-13.
- Egeberg, M. (1984). *Organisasjonsutforming i offentlig virksomhet*, Tanum- Norli.
- European Commission. (2020). *Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Stepping up Europe's 2030 climate ambition Investing in a climate-neutral future for the benefit of our people*. Document 52020DC0562. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0562>
- European Commission (u.å.). *EU climate action and the European Green Deal*. Climate Action. https://ec.europa.eu/clima/policies/eu-climate-action_en
- European Commission (2020). *EU taxonomy for sustainable activities, What the EU is doing to create an EU-wide classification system for sustainable activities*. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/sustainable-finance/eu-taxonomy-sustainable-activities_en
- European Commission (2021, 21. april). *EU Sustainable Finance, April Package*. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/business_economy_euro/banking_and_finance/documents/sustainable-finance-communication-factsheet_en.pdf
- Eurostat (2018). *Greenhouse Gas Emissions*. Your Key to European Statistics. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/climate-change/visualisations>
- Finansdepartementet. (2021, 12. februar). *Finansdepartementet etablerer referansegruppe for bærekraftig finans*. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/finansdepartementet-etablerer-referansegruppe-for-barekraftig-finans/id2834551/>
- Finansdepartementet. (2020, 30. oktober). *Høring – Forslag til ny lov om opplysninger om bærekraft*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-forslag-til-ny-lov-om-opplysninger-om-barekraft/id2781264/?expand=horingsbrev>
- Forster, P. M., Forster, H. I., Evans, M. J., Gidden, M. J., Jones, C. D., Keller, C. A., Lamboll, R. D., Quéré, C. L., Rogelj, J., Rosen, D., Schleussner, C.-F., Richardson, T. B., Smith, C. J., & Turnock, S. T. (2020). *Current and future global climate impacts resulting from COVID-19*. *Nature Climate Change*, 1–7. 10(10). <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0883-0>
- Friedman, L. & Tankersley, J. (2021, 23. mars). *Biden's Recovery Plan Bets Big on Clean Energy*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2021/03/23/climate/biden-infrastructure-stimulus-climate-change.html>
- Harrabin, R. (2021, 18. april). *China and US pledge climate change commitment*. News. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-56790077>
- Hunnes, J. A., & Olsen, T. S. (2019). *Verdier og økonomi*. Samfunn og utdanning. I A. Tjora (Red.), *Universitetskamp* (pp. 384–413). Scandinavian Academic Press.
- Hutton, W. (2020, 18. oktober). *Europe and America are taking on the tech giants. Britain needs to join the fight*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/oct/18/europe-and-america-are-taking-on-the-tech-giants-britain-needs-to-join-the-fight>
- Innst. 325 S (2020–2021). *Innstilling fra energi- og miljøkomiteen om Meld. St. 13 (2020–2021) Klimaplan for 2021–2030*. Stortinget. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2020-2021/inns-202021-325s.pdf>
- Jacobs, M. and M. Mazzucato (2016). *Rethinking capitalism: Economics and policy for sustainable and inclusive growth*, John Wiley & Sons.
- Jacobsen, K. D. (1965). "Informasjonstilgang og likebehandling." *Tidsskrift for samfunnsforskning* Bind 1: 10.
- Jacobsen, K. D. (1978). *Teknisk hjelp og politisk struktur. En studie av norsk landbruksforvaltning 1874-1899*. Oslo, Universitetsforlaget.

- Jansen, A.-I. (1989). *Makt og miljø. Om utformingen av den statlige natur- og miljøvernpolitikken*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jansen, A.-I. and O. Osland (2007). "Ecological Modernization Revisited—Its Effectiveness and Legitimacy." *The Legitimacy and Effectiveness of Global Environment*: 29.
- Joe Biden. *THE BIDEN PLAN TO BUILD A MODERN, SUSTAINABLE INFRASTRUCTURE AND AN EQUITABLE CLEAN ENERGY FUTURE*. Biden Harris Democrats. <https://joebiden.com/clean-energy/>
- Johnsen, A. B. & Holmes, M. S. C. (2021, 5. mai). *Vaksine-drama i WTO: Fattige land krever fri vaksineproduksjon*. Verdens Gang. <https://www.vg.no/nyheter/utenriks/i/Vqma93/vaksine-drama-i-wto-fattige-land-krever-fri-vaksineproduksjon>
- Jortveit, A. (2021, 01. mai). *#Klimarisiko: – Viktig å forstå dimensjonen i endringene som skjer innen finans i EU*. Energiogklima. <https://energiogklima.no/nyhet/klimarisiko-viktig-a-forsta-dimensjonen-i-endringene-som-skjer-innen-finans-i-eu/>
- Klima- og miljødepartementet (2020, 11. november). *Det grønne skiftet i Norge*. <https://www.regjeringen.no/no/tema/klima-og-miljo/klima/innsiktsartikler-klima/gront-skifte/id2076832/>
- Knudsen, C. (2019, 10. november). OECD kjemper om teknologigigantens skatt: Foreslår global minstesats. E24. <https://e24.no/internasjonaoekonomi/i/pLxEgw/oecd-kjemper-om-teknologigigantens-skatt-foreslaar-global-minstesats>
- Le Quéré, C., Jackson, R. B., Jones, M. W., Smith, A. J. P., Abernethy, S., Andrew, R. M., De-Gol, A. J., Willis, D. R., Shan, Y., Canadell, J. G., Friedlingstein, P., Creutzig, F., & Peters, G. P. (2020). Temporary reduction in daily global CO₂ emissions during the COVID-19 forced confinement. *Nature Climate Change*, 10(1), 1–7. <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0797-x>
- Librizzi, F., & Parkes, C. (2020). The United Nations-Backed Principles for Responsible Management Education (PRME): A Principles-Based Global Engagement Platform for Higher Education Institutions to Advance the Sustainable Development Goals (SDGs). In D. C. Moosmayer, O. Laasch, C. Parkes, & K. G. Brown (Eds.), *The SAGE Handbook of Responsible Management Learning and Education* (pp. 8–27). SAGE.
- Lægreid, P. and J. P. Olsen (1978). *Byråkrati og Beslutninger*, Universitetsforlaget 82-00-o5219-2.
- March, J. G. (1994). *A Primer on Decision-making. How Decisions Happen?*, New York mv: The Free Press.
- March, J. G. (1994). *Primer on decision making: How decisions happen*, Simon and Schuster.
- Mazzucato, M. (2018). *The value of everything: Making and taking in the global economy*, Hachette UK.
- Meld. St. 14 (2020–2021), *Perspektivmeldingen 2021*. Det Kongelige Finansdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/91bdfca9231d45408e8107a703fee790/no/pdfs/stm202020210014000ddpdfs.pdf>
- Meld. St. 14 (2020–2021). *Perspektivmeldingen 2021*. Finansdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-14-20202021/id2834218/>
- Meld. St. 28 (2019–2020). *Stortingsmelding om vindkraft på land: Historisk innstramning av vindkraftpolitikken*. Olje- og energidepartementet, Klima- og miljødepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/historisk-innstramning-av-vindkraftpolitikken/id2714900/>
- Milman, O. (2021, 30. Januar). *Dizzying pace of Biden's climate action sounds death knell for era of denialism*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/environment/2021/jan/30/joe-biden-climate-change-action>
- Mintzberg, H. (1993). "Structure in fives: Designing effective organizations."
- Mofjurr, M., Fattah, I. M. R., Alam, M. A., Islam, A. B. M. S., Ong, H. C., Rahman, S. M. A., Najafi, G., Ahmed, S. F., Uddin, Md. A., & Mahlia, T. M. I. (2021). *Impact of COVID-19 on the social, economic, environmental and energy domains: Lessons learnt from a global pandemic*. *Sustainable Production and Consumption*, 26, 343–359. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.10.016>
- Newburger, E. (2021, 31. Mars). *Here's how Biden's \$2 trillion infrastructure plan addresses climate change*. Politics. CNBC. <https://www.cnbc.com/2021/03/31/biden-infrastructure-plan-spending-on-climate-change-clean-energy.html>
- NRØA. (2018). *Fagkomité for etikk: Innspill til revidering av BØA-planen til møte 3. og 4. mai 2018*. <https://www.uhr.no/f/p1/i7a7f8ee3-03c1-4052-a430-81c186e4e184/fagkomite-for-etikk-innspill-til-arbeidet-med-ny-boa-plan-mai-2018.pdf>
- NRØA. (2013). *Fagkomitéen for etikk: Rapport om undervisning i Etikk og Samfunnsansvar i norsk økonomisk-administrativ utdanning*. https://www.uhr.no/f/p1/i41d63af2-3b7c-46cd-8587-bf165e207f13/etikk_rapport_endelig_versjon_12_desember_2013.pdf
- Nyborg, K. (2018). Social norms and the environment. *Annual Review of Resource Economics*.
- Nyborg, K., Anderies, J. M., Dannenberg, A., Lindahl, T., Schill, C., Schlüter, M., ... & De Zeeuw, A. (2016). Social norms as solutions. *Science*, 354(6308), 42–43.
- Olje- og energidepartementet (2020). *Langskip*. <https://langskip.regjeringen.no/langskip/artikkel/>
- Olsen, J. P. (1988). *Statstyrer og institusjonsutforming*, Det Blå Bibliotek, Universitetsforlaget.
- Olsen, J. P. and J. G. March (1984). *The new institutionalism: Organizational Factors in Political Life*.
- Olsen, J. P. m. (1982). *Maktutredningen NOU 1982:3, Sluttrapport*, Universitetsforlaget.
- Ostrom, V. (1990). *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press.
- Perrow, C. (1970). *Organizational Analysis: A Sociological View*, London: Tavistock Publications.
- Randers, J. (2020, 30. april). Et problem markedet ikke kan løse. *Rethinking Economics Norge*. <https://rethinkeconomics.no/2020/04/30/et-problem-markedet-ikke-kan-lose/>
- Raworth, K. (2017). *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st Century Economist*. Chelsea Green Publishing.
- Regnskapsloven (1998). *Lov om årsregnskap m.v.* (LOV-1998-07-17-56). Lovdata. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-56#KAPITTEL_1
- Regnskap Norge. (u.å.). *Bærekraft og Sirkulærøkonomi*. <https://www.regnskapnorge.no/naeringspolitikk/barekraft-og-sirkulaer-okonomi/>

Regulation (EU) 2020/852 Of The European Parliament And Of The Council (2020, 18 June). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020R0852&from=EN>

Revisorforeningen. (u.å.). Bærekraft for revisor – kunnskapsportalen. <https://www.revisorforeningen.no/fag/barekraft/barekraft-for-revisor---kunnskapsportalen/>

Revisorforeningen. (2021, 07. mai). European Single Electronic Format fra 2021. <https://www.revisorforeningen.no/fag/nyheter/ESEF-fra-2021/>

Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, A., Chapin, F. S., 3rd, Lambin, E. F., Lenton, T. M., Scheffer, M., Folke, C., Schellnhuber, H. J., Nykvist, B., de Wit, C. A., Hughes, T., van der Leeuw, S., Rodhe, H., Sörlin, S., Snyder, P. K., Costanza, R., Svedin, U., ... Foley, J. A. (2009). A safe operating space for humanity. *Nature*, 461(7263), 472–475. <https://doi.org/10.1038/461472a>

Rosing, K., et al. (2011). "Explaining the heterogeneity of the leadership-innovation relationship: Ambidextrous leadership." *The Leadership Quarterly* 22(5): 956-974.

Rothstein, B. (2011). *The quality of government: Corruption, social trust, and inequality in international perspective*, University of Chicago Press.

Rothstein, B. and A. Varraich (2017). *Making sense of corruption*, Cambridge University Press.

Ringgaard, A. & Brix, L. (2020, 29.juli). Koronapandemien svekker arbeidet for å oppnå FN's bærekraftsmål. Forskning. <https://forskning.no/barekraft-klima-miljopolitikk/koronapandemien-svekker-arbeidet-for-a-oppna-fns-barekraftsmal/1717055>

Schoenmaker, D., & Schramade, W. (2018). *Principles of Sustainable Finance*. Oxford University Press.

Scott, R. W. (1992). *Organizations: Rational, Natural and Open systems*, Prentice-Hall International 0-13-640665-3.

Selznick, P. (1957). *Leadership in Administration. A sociological Interpretation*, N.Y., London, Tokio: Harper International Edition.

Senge, P. M. (2010). *The fifth discipline: The art and practice of the learning organization*, Cornerstone Digital.

Shah, S. (2020, mars). Koronavirusets kilde. Le Monde Diplomatique. https://www.lmd.no/2020/03/koronavirusets-kilde/?fbclid=IwAR0voOnHNG9duo2AVAZsCRVgGxV6_CanmujRU1uHegcrHXrcThxPhoG91s

Simon, H. (1976). "Administrative behaviour. A study of Decision-Making Processes in Administrative Organization. (3 ed.)."

Statens Vegvesen (23.04.2021). Statleg reguleringsplan. <https://www.vegvesen.no/Europaveg/e39stordos/planar-og-dokument/reguleringsplan>

Stortinget (2021). *Klimaplan for 2021-2030. Meld. St. 13 (2020-2021), Innst. 325 S (2020-2021)*. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=82805>

Strömmland, E., Tjøtta, S., & Torsvik, G. (2018). Mutual choice of partner and communication in a repeated prisoner's dilemma. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 75, 12-23.

Thompson, J. (1971). *Hur organisasjoner fungerer*.

Torsvik, G., Molander, A., Tjøtta, S., & Kobbeltvedt, T. (2011). Anticipated discussion and cooperation in a social dilemma. *Rationality and Society*, 23(2), 199-216

Universitets- og Høgskolerådet (UHR). (November 2018). *Minimumskrav for Bachelor i økonomi og administrasjon (BØA)*. <https://www.uhr.no/f/p1/i48e11d18-8b76-4089-acb1-511fa13135e4/boa-plan-vedtatt-av-uhr-oa-november-2018-enderlig.pdf>

Veland, J. og Jacobsen, S. K. (2021, 09. April). Historisk vendepunkt for global minimumsskatt: USAs støtte gir håp om enighet før sommeren. Tax Justice Network Norway.

The White House. (2021, 20. Januar). *Executive Order on Protecting Public Health and the Environment and Restoring Science to Tackle the Climate Crisis*. Presidential Actions. Briefing Room. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2021/01/20/executive-order-protecting-public-health-and-environment-and-restoring-science-to-tackle-climate-crisis/>

Woodward, J. (1958). *Management and technology*, HM Stationery Off.

Örtenblad, A. (2019). *The Oxford Handbook of the Learning Organization*, Oxford University Press.